

3. Туманова, Е.А. Макроэкономика. Элементы продвинутого подхода: учебник / Е.А. Туманова, Л.Н. Шагас. – М.: Инфра-М, 2004. – 400 с.
4. Колемаев, В.А. Экономико-математическое моделирование. Моделирование макроэкономических процессов и систем / В.А. Колемаев. – М.: Юнити-Дана, 2005. – 295 с.
5. Ляпунов, А.М. Общая задача об устойчивости движения. / А.М. Ляпунов. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – Т2. – 472 с.
6. Основы теории автоматического управления: учебник / В.С. Булыгин, Ю.Г. Гришанин, Н.Б. Судзиловский и др.; под ред. Н.Б. Судзиловского. – М.: Машиностроение, 1985. – 512 с.
7. Вартамян В.М. Алгебраические критерии исследования устойчивости динамических систем / В.М. Вартамян. – Х.: Госуд. аэрокосмический университет «Харьк. авиац. ин-т», 2000. – 90 с.
8. Ревенко Д.С. Детерминированное моделирование устойчивости динамических социально-экономических систем / Д.С. Ревенко, В.А. Либа, К.И. Горячева // Бизнес Информ. – 2014. - №4. – С. 87–90.
9. Ревенко Д.С. Параметричне регулювання стійкості соціально-економічних систем / Д.С. Ревенко, В.А. Либа, Темнікова А.В. // Бізнес-Інформ. – 2014. - №6. – С. 98–102.
10. Гончаренко Е. Н. Детерминированный подход в исследовании устойчивости экономических систем в переходных условиях / Е. Н. Гончаренко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2010. – Вип. 2. – С. 84–91.

Стаття надійшла: 25.10.2014 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

УДК 336.221.4
JEL H2.26

ПОДАТКОВИЙ БОРГ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

Волкова О.В., к.е.н., доцент

Херсонський національний технічний університет

Анотація. Проаналізовано основні проблеми державного управління податковим боргом, виявлені чинники, які призводять до виникнення податкового боргу. Відштовхуючись від глибинного економічного змісту податкових відносин та їх правової форми як вихідних домінант, що обумовлюють сутність податкового боргу, та застосовуючи інституціональний підхід у статті досліджено природу виникнення податкового боргу з психологічної точки зору поведінки платника податків. Зокрема доведено, що поведінка людини не зводиться до економічних моделей, які ґрунтуються на засадах утилітаризму, - вона має набагато складніший, часто ірраціональний характер, що обумовлено суб'єктивно-психологічними схильностями, як по різному розвинуті у платників, що й пояснює їх різне ставлення до обов'язку сплачувати податки. Крім того, вказано, що ще однією причиною виникнення податкового боргу є недостатній рівень знань платників та представників влади з економіки та оподаткування, існування податкової таємниці. Розглянуто сучасні тенденції управління податковим боргом в Україні в цілому та результати адміністрування податкового боргу регіональними органами доходів і зборів на прикладі роботи ДПІ у м. Херсон ГУ Міндоходів у Херсонській області. Вказано на глобалізаційні та кон'юнктурні ризики, які чинять вплив на динаміку податкового боргу. Досліджено соціально-економічні наслідки податкового боргу в контексті його впливу на економічне зростання і добробут суспільства, а також наслідковий процес перекладання податкового тягаря із боржників на сумлінних платників податків. Запропоновані нові фінансово-адміністративні механізми щодо удосконалення податкової політики України в напрямі мінімізації податкової заборгованості в Україні.

Ключові слова: податковий борг, ДФС, податково-бюджетні тенденції, податкова амністія, передоплата.

Постановка проблеми. Добровільність сплати громадянами та бізнесом податків є пріоритетним завданням роботи Державної фіскальної служби України (ДФС). Однак сучасні реалії податкової роботи у нашій державі засвідчують наявність деструктивних явищ у сфері управління податковим боргом. Перманентне ненадходження запланованих доходів бюджетів різних рівнів через наявність податкового боргу спричинюють загрозу національним інтересам та суспільному добробуту. Зазначимо, що заборгованість зі сплати податків в окремі роки сягали двох третин доходів зведеного бюджету. В

останнє десятиріччя динаміка податкової заборгованості незначно зменшилась, однак в умовах кон'юнктурних коливань та масових порушень податкового законодавства питання оптимізації управління податковим боргом залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації податкової заборгованості досліджена у роботах Мельника В.М., Онищенко В.А., Тимченко О.М. та Тропіної В.Б., Іванова Ю.Б., Крисоватого А.І., Луніної І.О., Мельника П.В., Проскури К.П., Соколовської А.М., Федосоова В.М. та інших.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак, нині потребують подальшого наукового узагальнення окремі аспекти організації протидії податковому боргу, а також поглиблення обґрунтування важелів і методів управління податковим боргом в умовах загострення наслідків циклічного розвитку економіки.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є виявлення причин виникнення податкового боргу, розкриття його природи, розробка практичних рекомендацій з удосконалення управління податковим боргом в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податковий борг як правовий інститут передбачає початкову наявність податкових правовідносин на базі закріпленого нормами права податкового обов'язку. І саме невиконання такого обов'язку призводить до виникнення податкового боргу.

Природу невиконання податкового обов'язку щодо сплати податків слід розглядати у моральному, правовому та соціально-економічному колізіях. Так, за умови функціонування в державі несприятливої, несправедливої системи оподаткування, суперечливого та складного для розуміння законодавства зрозумілим і виправданим є небажання платника платити податки.

Проте в більшості випадків порушення податкового законодавства виникає і в країнах із досить сприятливим податковим кліматом. Це пояснюється тим, що у людській природі закладене прагнення постійно задовольняти свої потреби, які є наслідком фізіологічної діяльності організму та формуються в результаті розумової активності особи. Тобто, класичний підхід ґрунтується на тому, що накопичення податкового боргу пов'язане з тими вигодами, які можна отримати від використання коштів, що належать до сплати в бюджети. Платник, критично оцінюючи альтернативи своєї поведінки, не бажає вилучати ресурси з обігу, тому порівнює потенційні переваги інвестування несплачених сум податків із потенційними недоліками у вигляді штрафних санкцій і пені за несплату податків. І у випадки, коли негативні наслідки є не надто обтяжливими, то платник свідомо допускає виникнення податкового боргу [1, с. 14].

Наведені роздуми відображають формування фінансових дефініцій в Україні. Вітчизняне податкове законодавство тривалий період було направлено на виконання фіскальної функції, тоді як регулююча практично не виконувалась. До того ж, нестабільність податкового законодавства та податкова ментальність наших співвітчизників, яка ще далека від кращих європейських податкових традицій, ще більше підсилювали критичність «проблеми податкового боргу» в Україні. Як наслідок, - хронічна податкова заборгованість та відсутність стабільних тенденцій щодо її подолання і до тепер (рис. 1) [2].

Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі в Україні, станом на 1 січня 2014 року податковий борг за податковими зобов'язаннями перед Державним бюджетом (та цільовими фондами) становив майже 10 млрд. грн., що на 300 млн. грн. більше, ніж на початок 2013 року. При цьому відповідно до законодавства списано 4,5 млрд. грн. податкового боргу перед Державним бюджетом. Натомість загальний обсяг переплат податків і зборів (обов'язкових платежів) до Державного бюджету збільшився на 6,4 млрд. грн. і становив на 1 січня 2014 року 27,5 млрд. грн. Таким чином, за експертним висновком Рахункової палати в Україні не створено ефективної системи адміністрування податкового боргу, яка дала б можливість запобігти виникненню новоутвореного боргу, нарощуванню обсягів розстрочених і відстрочених сум податкового боргу та суттєво зменшити щорічні списання безнадійної податкової заборгованості [2].

Зазначимо, що після набрання чинності Податкового кодексу списано понад 30,5 млрд. грн. податкового боргу та розстрочених грошових зобов'язань, з них відповідно до спеціальних законів списано підприємствам паливно-енергетичного і оборонно-промислового комплексу та суднобудівної промисловості понад 17 млрд. грн. податкового боргу та розстрочених грошових зобов'язань. В даному контексті, необхідно згадати висновок представників Всесвітнього банку у дослідженні системи адміністрування податків України: «Ніяке управління податковою системою не буде ефективним, як

що платники податків розраховуватимуть на майбутні амністії, а кожна амністія посилює сподівання на ще більші списання податків у майбутньому» [3, с. 467].

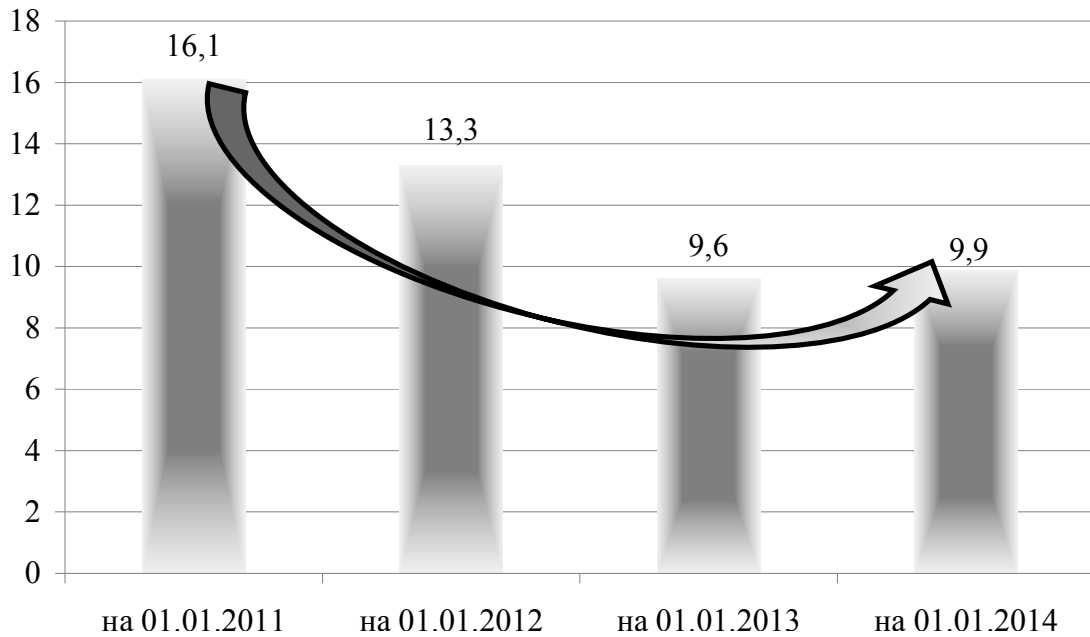

Рисунок 1 – Динаміка податкового боргу в Україні, млрд. грн.

Отже, заходи, що здійснювались Міністерством доходів і зборів України та його територіальними органами протягом 2012-2013 років із скорочення податкового боргу, а також контролю за поверненням розстрочених (відстрочених) сум грошових зобов'язань (податкового боргу), не були системними та ефективними.

Про це також свідчать і показники адміністрування податкового боргу регіональними органами доходів і зборів (для прикладу розглянуто роботу ДПІ у м. Херсоні).

Так, станом 1 листопада 2014 року загальна сума податкового боргу у м. Херсоні складає 290,7 млн. грн. (рис. 2) [4].

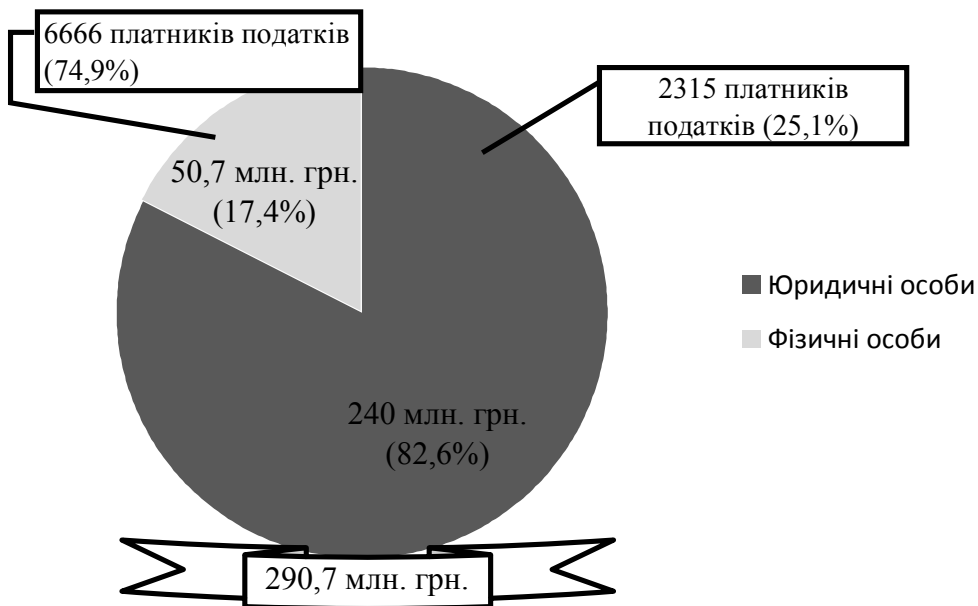

Рисунок 2 – Податковий борг у м. Херсоні станом на 01.10.2014 року

При цьому, 25,1% платників податків – боржників (або 2135 платників податків), це юридичні особи, які заборгували 240 млн. грн. податків та зборів (або 82,6% від загальної суми податкового боргу у м. Херсоні). Натомість, 74,9% податкових боржників (або 6666 платників податків) заборгували 50,7 млн. грн. податків і зборів, або 17,4% від загальної суми заборгованості.

Таким чином можемо констатувати нерівномірний розподіл податкового боргу між юридичними особами та фізичними особами.

Звертає увагу те, що 6252 суб'єктів господарювання (або 70% усіх боржників) винні до бюджетів суми менше 1000 грн. Безумовно, така величина заборгованості не може бути вагомим ресурсом для забезпечення господарської діяльності підприємства. Такі факти слугують підтвердженням, як низького рівня податкової культури суб'єктів господарювання, так і низького рівня використання податківцями заходів примусового стягнення податкового боргу.

Також зазначимо, що станом на 1 листопада загальний борг по сплаті ЄСВ у м. Херсоні складає 27,2 млн. грн. А загальна кількість боржників – 2785 платників податків. Враховуючи те, що ДПІ у м. Херсоні лише рік адмініструє ЄСВ (до жовтня 2013 року функції адміністрування ЄСВ належали Пенсійному фонду), маємо зазначити, що робота із боржниками по сплаті ЄСВ також не є ефективною [4].

Оцінюючи рівень здобутків податківців у процесі відпрацювання податкового боргу, доцільно проаналізувати тенденцію погашення податкового боргу у м. Херсоні (рис. 3) [4].

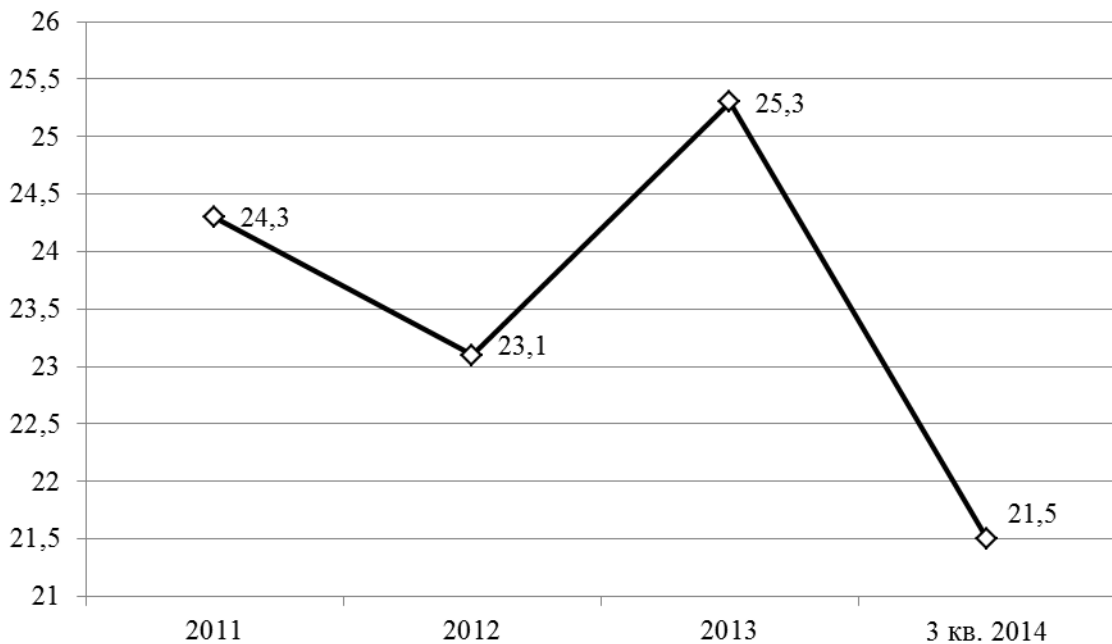

Рисунок 3 – Тенденція погашення податкового боргу у м. Херсоні, млн. грн.

Зазначимо, що для скорочення податкового боргу, боржникам направляються податкові вимоги, описується майно в податкову заставу, направляються позови до суду щодо стягнення податкового боргу. За отриманими рішеннями суду - вилучаються готівкові кошти та стягуються безготівкові кошти з розрахункових рахунків, здійснюється реалізація заставного майна боржників. Так, відповідно до рис. 3, в середньому щороку завдяки зусиллям податківців відпрацьовується приблизно 23,6 млн. грн. податкового боргу. Як приклад, протягом 3 кварталів 2014 року податкові боржники м. Херсона погасили 21,5 млн. грн. Однак, враховуючи те, що наявний борг на відповідну дату становить 290,7 млн. грн., то стан погашення податкового боргу становить лише 7,4%, що свідчить про критичність ситуації у місті.

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок: система адміністрування податкового боргу в Україні є крайне складною, а ситуація із погашення податкового боргу практично критичною. Недоліки в стягненні податкової заборгованості та адмініструванні податків податківці сьогодні компенсують за рахунок

передоплати. Не секрет, що вже традиційно в умовах недостатності податкових надходжень для забезпечення виконання доведених планових показників податкові органи широко застосовують «прохання» до сумлінних платників податків про авансові платежі. Таким чином, боржники залишаються осторонь, натомість податковий тягар знову ж збільшується на законослухняних платників.

На нашу думку, в напрямку забезпечення повноти погашення податкового боргу в Україні сьогодні необхідно:

- розширити повноваження податкових органів у сфері адміністрування податкового боргу, підвищити відповідальність платників податків за несплату податків та зборів та ухилення від оподаткування;

- з метою недопущення використання податковим платником процесу оскарження рішень податкових органів як засобу відстрочення чи ухилення від сплати податкового боргу, необхідно передбачити прийняття скарг до впровадження юридичними відділами та судами лише після повної чи часткової сплати встановлених податкових платежів та фінансових санкцій;

- встановити відповідальність спадкоємців по податковій заборгованості, що сприятиме вихованню податкового обов'язку та податкової культури;

- проводити широку масово-роз'яснювальну роботу із платниками податків щодо необхідності сплати податків та зборів;

- списати заборгованість боржників із сумою боргу до 9 грн. (у Херсоні таких майже 1000 податкових боржників), або розробити варіант стягнення коштів із банківського рахунку таких боржників із електронним повідомленням боржника (у вигляді СМС) від банку, так як вартість адміністрування таких боржників податковими органами на сьогодні значно перевищує суми надходжень (зазначимо, що конверт із повідомленням за тарифом Укрпошти коштує також майже 9 грн.).

Зазначені кроки мають сприяти подоланню проблеми хронічної податкової заборгованості в Україні та значно підвищити ефективність адміністрування податків та зборів.

Перелік посилань.

1. Валігура В.А. *Фіскальні технології управління податковим боргом у контексті його оптимізації* [Текст] / В.А. Валігура, М.Н. Михальчук // Наукові записки. - 2011. - №16 - С.12.

2. *Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України за 2013 рік* [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі в Україні - Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38737.

3. Томнюк Т.Л. *Оцінка стану існування та погашення податкового боргу в Україні* [Текст] / Т.Л. Томнюк // ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ. - 2008. - №3 - С.466.

4. *Звіт ДПІ у м. Херсоні ГУ Міндоходів у Херсонській області* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kherson.sfs.gov.ua/media-ark/local-news/153524.html>.

5. Яковлева А.М. *Державне управління податковим боргом в умовах посилення кон'юнктурних коливань* [Текст] / А.М. Яковлева // Вісник Хмельницького національного університету. - 2010. - №5. - С359.

6. Тимченко О. М. *Податковий борг: критерії безнадійності* [Текст] / О. М. Тимченко // Фінансові ринки та інститути: зб. тез доповідей за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 7 – 8 грудня 2007 р., Т.2. - Х.: ВД «Інжек», 2007. - С. 132 – 135. - 0,17 д. а.

7. Мельник В.М. *Податковий борг в Україні: причини виникнення та методи скорочення* [Текст] / В.М. Мельник // Науковий вісник НАДПСУ. - 2006. - № 3. - С. 74-81.

8. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 571/11/13–11 (зі змінами)* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.2>.

9. Тарасенко В. *Погашення податкового боргу* [Текст] / В. Тарасенко, Я. Мороз // Вісник податкової служби України. - 2011. - № 24. - С. 18–24.

10. Новицький В.Є. *Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології* [Текст] / В.Є.Новицький // Фінанси України. - 2007. - № 10. - С. 60.

Стаття надійшла: 27.10.2014 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Бабич Д.В.

